Шифр «Альтруїзм»

«Чинники прояву альтруїстичної поведінки у молоді»

Вінниця - 2026

АНОТАЦІЯ

У науковій роботі досліджується проблема прояву альтруїстичної поведінки у молоді як важливого соціально-психологічного феномену, що визначає характер міжособистісної взаємодії, рівень соціальної відповідальності та гуманістичні орієнтації особистості. Актуальність дослідження зумовлена сучасними соціальними трансформаціями, які впливають на формування альтруїстичної поведінки та можуть знижувати рівень готовності до безкорисливої допомоги іншим.

Метою роботи є дослідження психологічних чинників прояву альтруїстичної поведінки у молоді. У дослідженні проаналізовано наукові підходи до розуміння поняття альтруїзму, визначено його психологічні особливості та розглянуто основні чинники, що впливають на формування альтруїстичних установок у юнацькому віці.

Емпірична частина спрямована на виявлення рівня альтруїзму у молоді та аналіз взаємозв’язку альтруїстичної поведінки з такими психологічними характеристиками, як емпатія, самооцінка, рівень морального розвитку та ціннісні орієнтації. Для статистичної обробки результатів застосовано методи кореляційного аналізу, зокрема коефіцієнт кореляції Пірсона, рангової кореляції Спірмена та рангово-бісеріальний коефіцієнт кореляції, що дозволило встановити характер і силу взаємозв’язків між досліджуваними показниками.

У результаті дослідження визначено основні психологічні фактори, що сприяють прояву альтруїстичної поведінки у молоді, а також розроблено психолого-педагогічні рекомендації щодо її розвитку. Отримані результати можуть бути використані у практичній діяльності психологів, педагогів та фахівців соціальної сфери для формування альтруїстичної поведінки молодого покоління.

Ключові слова: альтруїзм, альтруїстична поведінка, молодь, емпатія, моральний розвиток, цінності, самооцінка, міжособистісна взаємодія, психологічні чинники альтруїзму

ЗМІСТ

ВСТУП **5**

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЧИННИКІВ ПРОЯВУ АЛЬТРУЇСТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ У МОЛОДІ **8**

1.1. Теоретичний аналіз поняття «альтруїзм» у психологічній науці 8

1.2. Психологічні чинники прояву альтруїстичної поведінки 9

1.3. Психологічні особливості прояву альтруїстичної поведінки у молоді 11

Висновки до розділу 1 12

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ **14**

2.1. Організація та етапи проведення емпіричного дослідження 14

2.2. Психодіагностичний інструментарій дослідження 15

Висновки до розділу 2 17

РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ЧИННИКІВ ПРОЯВУ АЛЬТРУЇСТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ У МОЛОДІ **19**

3.1. Аналіз наявного рівня альтруїзму у молоді 19

3.2. Аналіз результатів дослідження психологічних чинників альтруїзму 21

3.3. Психологічні рекомендації щодо розвитку альтруїстичної поведінки у молоді 26

Висновки до розділу 3 28

ВИСНОВКИ **30**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ **32**

ДОДАТКИ **37**

ВСТУП

Актуальність теми зумовлена психологічними, соціальними та культурними змінами сучасного суспільства. Глобалізація, кризи, соціальна дестабілізація безперечно мають вплив на молодь, їх систему цінностей, особливості взаємодії та готовність до прояву альтруїзму. Тому особливої уваги набуває проблема збереження і розвитку гуманістичних цінностей та альтруїстичної поведінки.

Молодь - соціальна група, яка знаходиться на етапі формування світогляду, цінностей та моральних установок. Саме в цьому віці закладаються основи здатності до співпереживання, соціальної відповідальності та моральних орієнтирів. У сучасному суспільстві є тенденція на зміщення акцентів у напрямку індивідуалізму, прагматизму та орієнтації на особистий комфорт, що може призвести до зниження прояву альтруїстичної поведінки, тому дослідження психологічних чинників, які сприяють або навпаки гальмують прояв альтруїзму у молоді, набуває особливого значення.

Незважаючи на значну кількість досліджень у цій галузі, питання комплексного вивчення психологічних чинників прояву альтруїстичної поведінки у сучасної молоді залишається недостатньо вивченим. Тож, практична значущість полягає у можливості використовувати результати у роботі психологів, педагогів, соціальних працівників і розробленні комплексних програм для розвитку емпатії у сучасної молоді.

Мета: теоретично обґрунтувати та практично дослідити психологічні чинники прояву альтруїстичної поведінки у молоді, зокрема, емпатію, рівень морального розвитку, ціннісні орієнтації та самооцінка.

Об’єкт: альтруїзм як особистісна риса.

Предмет: психологічні чинники прояву альтруїстичної поведінки у молоді.

Гіпотеза 1: у сучасної молоді наявний низький рівень прояву альтруїзму.

Гіпотеза 2: основними чинниками альтруїзму виступають адекватна самооцінка, високий рівень емпатії, орієнтація на гуманістичні цінності та сформовані моральні установки.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання:** 1) здійснити теоретичний аналіз наукових підходів до вивчення альтруїзму; 2) проаналізувати рівень вираженності альтруїстичної поведінки у молоді; 3) визначити основні чинники, що впливають на формування альтруїстичної поведінки; 4) сформулювати практичні рекомендації щодо розвитку та підтримки альтруїстичної поведінки у сучасної молоді.

У дослідженні використовувалися **методи**, які можна поділити на три групи. Теоретичні методи : аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, абстрагування, конкретизація та класифікація. Емпіричні методи, які включали валідні психодіагностичні методики: «Ціннісні орієнтації» М.Рокича, «Діагностика рівня емпатійних здібностей» В.В.Бойко, «Шкала самооцінки» М. Розенберга , «Моральні дилеми» Л. Кольберга, «Діагностика особистісної установки альтруїзму» М.П.Фетіскін, В.В.Козлов, Г.М.Мануйлов. Методи обробки даних кількісні та якісні. До методів математичної статистики належали: описова статистика (визначення середніх значень, стандартних відхилень, відсоткових показників), критерій Краскела-Уолліса, кореляційний аналіз (коєфіцієнт кореляції Пірсона, коефіцієнт кореляції Спірмена) для встановлення взаємозв’язків між досліджуваними показниками. Обробка результатів здійснювалася за допомогою табличного процесора Microsoft Excel.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі Ярмолинецького ліцею №1 імені Сергія Слободяна (смт Ярмолинці, Хмельницька обл.) у 2025 році. У вибірку увійшло 67 учнів віком від 14 до 17 років, серед яких 33 дівчини та 34 юнаки.

Апробація. Результати дослідження були представлені у збірнику V Міжнародної науково- практичної конференції «Актуальні проблеми реалізації адаптаційного потенціалу особистості в сучасних умовах життєдіяльності» 13-

14 листопада 2025 р.. *«Психологічні чинники формування альтруїстичної поведінки у молоді»* та у збірнику XXVIII Міжнародної конференції молодих науковців «Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження» 23-24 квітня 2026 р. *«Емпатія як ключовий чинник прояву альтруїстичної поведінки у молоді».*

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (46 найменувань) та 11 додатків. Загальний обсяг роботи становить 62 сторінки, з них 30 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЧИННИКІВ ПРОЯВУ АЛЬТРУЇСТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ У МОЛОДІ

1.1. Теоретичний аналіз поняття «альтруїзм» у психологічній науці

Проблема альтруїзму є складним і багатовимірним феноменом, що поєднує біологічні, соціальні, психологічні та морально-ціннісні аспекти. У науковому дискурсі альтруїзм розглядається як різновид просоціальної поведінки, що передбачає добровільні дії на благо іншої людини без очікування винагороди [39].

Термін «альтруїзм» уперше ввів французький філософ О. Конт, визначаючи його як моральний принцип «жити для інших» [13]. У межах позитивізму він розглядався як протилежність егоїзму та основа гармонійного функціонування суспільства [45].

Сучасні дослідження трактують альтруїзм як інтегративну характеристику, що охоплює ціннісні орієнтації, мотиваційні установки та здатність до емпатії [1]. М.В. Лагун підкреслює, що альтруїзм не зводиться лише до зовнішніх дій, а передбачає внутрішню готовність діяти на користь іншого, яка формується в процесі соціалізації та розвитку особистості [19].

Еволюційні підходи пояснюють альтруїзм його біологічною доцільністю. Ч. Дарвін зазначав, що соціальні інстинкти, зокрема співчуття і взаємодопомога, сприяли виживанню спільнот [33]. Р. Тріверс обґрунтував теорію взаємного альтруїзму як вигідної стратегії за умови взаємності [9], а В. Гамільтон - теорію родинного добору, що пояснює допомогу родичам збереженням генів [23].

Соціально-психологічні концепції акцентують увагу на мотиваційних механізмах допомоги. Зокрема, Д. Батсон довів, що емпатія може виступати самостійним мотивом альтруїстичної поведінки навіть без зовнішньої вигоди [15].

У працях С.Д. Максименка альтруїзм розглядається як показник духовного розвитку особистості, що проявляється через емпатію та співпереживання. Водночас підкреслюється роль соціально-психологічних установок у формуванні альтруїзму молоді [21].

І.І.Стецько визначає різні рівні готовності до альтруїстичної поведінки, зазначаючи, що вона не є сталою, а формується у процесі взаємодії із соціальним середовищем. Важливе значення має внутрішня готовність до турботи, співпереживання та безкорисливості [35;36].

Гуманістичний підхід пов'язує альтруїзм із духовним розвитком особистості. В. Франкл розглядав його як прояв пошуку сенсу життя, а І.Д. Бех - як усвідомлення цінності іншої людини. М.В. Савчин трактує альтруїзм як показник гуманістичної спрямованості особистості[31;3;4].

Психологічні механізми альтруїзму також розкриває концепція імперативно-атрибутивних емоцій Л. Петражицького, де почуття обов'язку і відповідальності виступають основою соціальних норм і взаємодії [23].

Узагальнюючи, альтруїзм - це інтегративна характеристика особистості, що проявляється у свідомій, добровільній та безкорисливій поведінці, спрямованій на благо інших людей, яка ґрунтується на внутрішній готовності до допомоги без очікування винагороди.

1.2. Психологічні чинники прояву альтруїстичної поведінки

Альтруїстична поведінка не є вродженою, вона формується у взаємодії особистісних, соціальних і ціннісних чинників, що визначають орієнтацію на благо інших [1]. Б.В. Саватєєва розглядає альтруїзм як систему ціннісних орієнтацій, у якій домінує благо іншої людини, що формується у процесі соціалізації, морального виховання та досвіду співпереживання [6;39].

Серед внутрішніх чинників важливу роль відіграють емпатія, моральна свідомість, самооцінка та ціннісно-смислова структура особистості [31]. Лагун і Бандура визначають емпатію як базовий механізм альтруїзму [19], оскільки

вона забезпечує емоційне реагування та готовність до допомоги. В.В. Бойко підкреслює її як здатність розуміти внутрішній світ іншого [14], а Д. Батсон доводить її роль як самостійного мотиву допомоги навіть без вигоди [11].

Мотивація альтруїзму може бути різною. М. Хоффман і Н. Айзенберг зазначають, що поряд із емпатією вона може зумовлюватися тривожністю, низькою самооцінкою, прагненням самоствердження або зниженням почуття провини. У таких випадках допомога має компенсаторний характер і не завжди свідчить про моральну зрілість [45].

Важливим чинником є рівень морального розвитку. За Л. Кольбергом, на конвенційному рівні поведінка орієнтована на норми, а на постконвенційному - на внутрішні принципи гуманності та справедливості. Саме цей рівень забезпечує формування зрілого альтруїзму [31;39].

Самооцінка також впливає на прояви альтруїзму. Допомога може виконувати компенсаторну функцію - знижувати тривожність або підтверджувати власну значущість. Подібні механізми описував З. Фрейд, розглядаючи альтруїзм як прояв реактивного утворення, спрямованого на подолання внутрішніх конфліктів [21].

Гуманістична психологія трактує альтруїзм як прояв зрілості. К. Роджерс наголошував на значенні позитивного «Я-образу» для розвитку емпатії [32], а А. Маслоу пов’язував його із самоактуалізацією та гуманістичними цінностями [33].

Поряд із особистісними характеристиками важливими є соціальні чинники. Сім’я, освіта та культура формують зразки взаємодії [3;16]. І.І. Стецько зазначає, що низький рівень альтруїзму пов’язаний із недостатнім його розумінням і домінуванням матеріальних цінностей [35].

Сучасні дослідження підкреслюють роль інформаційного середовища, яке через ідентифікацію та емоційний вплив формує поведінкові орієнтації молоді [22].

Важливу роль відіграє система цінностей. За М. Рокичем, базові переконання визначають спрямованість поведінки [2]. Домінування гуманістичних цінностей забезпечує стійкість альтруїстичної поведінки та її незалежність від зовнішнього контролю [6].

Отже, альтруїстична поведінка є результатом взаємодії емоційних, когнітивних, мотиваційних і соціальних чинників. Її розвитку сприяють емпатія, моральна зрілість і гуманістичні цінності, тоді як низька самооцінка може зумовлювати компенсаторні форми допомоги. Соціальне середовище може як підтримувати, так і обмежувати розвиток альтруїзму.

1.3. Психологічні особливості прояву альтруїстичної поведінки у молоді

Категорія «молодь» не має єдиного визначення: в Україні - 14-35 років, за підходом ООН - 15-24 роки, а ВООЗ розмежовує «adolescents» (10-19), «youth» (15-24) і «young people» (10-24), підкреслюючи інтенсивність фізичних, когнітивних і психосоціальних змін [15].

Психологічна специфіка молоді полягає у становленні ідентичності, самосвідомості, системи цінностей і життєвих орієнтацій. Формуються моделі взаємодії, здатність до рефлексії та відповідальності. Альтруїзм у цей період передбачає не лише емоційне реагування, а й наявність моральної позиції та саморегуляції [22;39].

Характерною рисою є чутливість до соціального впливу. Згідно з теорією соціального навчання А. Бандури, альтруїстична поведінка формується через наслідування й ідентифікацію зі значущими особами [28].

Е. Еріксон пов’язував юнацький період із кризою «ідентичність проти рольової невизначеності». У цей час формується система цінностей і соціальні орієнтири. Інтеріоризація гуманістичних цінностей сприяє включенню альтруїзму в структуру особистості [24].

Когнітивний розвиток, за Ж. Піаже, характеризується переходом до формальних операцій, що забезпечує абстрактне мислення й аналіз соціальних ситуацій. Це створює умови для осмислення моральних дилем і відповідальних рішень [37].

У юності формується цілісна Я-концепція через інтеграцію різних образів «Я». Зростає потреба у самоствердженні та соціальному визнанні, але нестабільність самооцінки може зумовлювати суперечливу мотивацію, зокрема компенсаторні форми альтруїзму[7]. С.Д. Максименко підкреслює, що юність є періодом саморозвитку та переходу до внутрішньої регуляції поведінки. Розвиток рефлексії та відповідальності створює умови для усвідомлення наслідків власних дій [16].

Моральний розвиток, за Л. Кольбергом, у юності переходить від орієнтації на норми до внутрішніх принципів справедливості. Це є основою формування зрілого альтруїзму [31]. У вітчизняній психології І.Д. Бех акцентує на значенні цінності іншої людини як основи моральності [4], а М.В. Савчин і З.М. Карпенко розглядають духовність як інтеграцію цінностей і смислів. Альтруїзм у цьому контексті виступає проявом духовної зрілості [12].

Розвиток емпатії є важливою передумовою альтруїзму: формується здатність не лише співпереживати, а й розуміти позицію іншого, хоча емоційна нестабільність може спричиняти суперечливість поведінки [19].

Тож, вік 14-17 років є сензитивним для формування альтруїзму, оскільки поєднує розвиток когнітивних, емоційних і ціннісних компонентів. Альтруїзм виступає результатом взаємодії внутрішніх механізмів розвитку та соціального впливу.

Висновки до розділу 1

У першому розділі здійснено теоретичне узагальнення феномена альтруїзму та проаналізовано психологічні передумови формування

альтруїстичної поведінки у молоді. Встановлено, що альтруїзм у сучасній психології розглядається як складне соціально-психологічне явище, що відображає спрямованість особистості на безкорисливу допомогу іншим і турботу про їхнє благополуччя навіть за відсутності зовнішньої винагороди. Окрему увагу приділено віковим особливостям молоді.

У цей час формуються рефлексивність, здатність до абстрактного мислення та внутрішня регуляція поведінки, що створює умови для розвитку альтруїзму.

Систематизовано основні психологічні чинники альтруїстичної поведінки: емпатійність, рівень моральної свідомості, особливості самооцінки, рефлексивність і ціннісні орієнтації, які визначають спрямованість особистості на допомогу іншим.

Отже, альтруїстична поведінка молоді формується під впливом взаємопов’язаних емоційних, когнітивних і ціннісних чинників, що обґрунтовує необхідність їх подальшого емпіричного дослідження.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Організація та етапи проведення емпіричного дослідження

Метою емпіричного дослідження було виявлення психологічних чинників альтруїстичної поведінки у молоді та встановлення її зв'язку з емпатією, ціннісними орієнтаціями, моральними судженнями й самооцінкою. Дослідження організовано відповідно до принципів об'єктивності, системності, науковості та етичності.

Дослідження проведено у жовтні 2025 року на базі Ярмолинецького ліцею №1 імені Сергія Слободяна. У вибірку увійшли 67 учнів 9-11 класів віком 14-17 років (33 дівчини - 49%, 34 юнаки - 51%), що забезпечує достатню репрезентативність для вивчення альтруїзму в молодіжному середовищі.

Об'єктом дослідження була альтруїстична поведінка, предметом - психологічні чинники її прояву. Залежною змінною визначено рівень альтруїстичної установки, незалежними - рівень емпатії, ціннісні орієнтації, моральний розвиток і самооцінка.

Перед початком дослідження учасників було поінформовано про його мету; участь була добровільною, а результати - анонімними й конфіденційними, що відповідає етичним стандартам роботи з неповнолітніми.

Дослідження здійснювалося у кілька етапів. Підготовчий етап, 1-10 жовтня 2025 р., передбачав визначення методології, формулювання мети, завдань і гіпотез, уточнення змінних та добір валідного психодіагностичного інструментарію.

Основний етап ,11-20 жовтня 2025 р., полягав у зборі емпіричних даних із використанням методик: «Ціннісні орієнтації» М. Рокича, «Діагностика рівня емпатійних здібностей» В. Бойка, «Моральні дилеми» Л. Кольберга,

«Шкала самооцінки» М. Розенберга, «Діагностика особистісної установки альтруїзму» М.П.Фетіскін, В.В.Козлов, Г.М.Мануйлов.

Завершальний етап ,21-30 жовтня 2025 р., включав обробку та інтерпретацію результатів із застосуванням описової статистики (середні значення, стандартне відхилення, відсотки), критерій Краскела-Уолліса і кореляційного аналізу (коєфіцієнт кореляції Пірсона, коєфіцієнт кореляції Спірмена). Обробка даних здійснювалася у Microsoft Excel.

2.2. Психодіагностичний інструментарій дослідження

Для комплексного вивчення чинників прояву альтруїстичної поведінки молоді було використано низку психодіагностичних методик. Добір інструментарію здійснено з урахуванням вікових особливостей учнів старшої школи, доступності інструкцій та валідності методик в україномовних адаптаціях.

1. Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича (див. Додаток Є) дозволяє виявити, які смисли переважають у життєвій системі молоді - індивідуалістичні чи колективні, матеріальні чи духовні - і співвіднести їх із рівнем прояву альтруїстичної поведінки. Методика складається з двох списків по 18 термінальних (кінцеві цілі життя) і 18 інструментальних (засоби досягнення цілей) цінностей. Респондент має ранжувати їх у порядку особистої значущості. Для дослідження особливий інтерес становлять цінності «життєва мудрість», «терпимість», «щастя інших», «чесність», «відповідальність», «чуйність». Домінування таких позицій у структурі цінностей свідчить про соціально орієнтовану мотивацію та морально-гуманістичну спрямованість.

2. Методика «Діагностика рівня емпатійних здібностей» В. Бойко (див. Додаток Е) дозволяє встановити загальний рівень емпатії(високий, середній, низький), а також структуру їх розвитку. призначена для комплексної оцінки емпатії. Вона містить 36 тверджень, відповіді на які оцінюються за принципом

«так/ні», і дозволяє визначити вираженість шести складових емпатії: раціональний канал , емоційний канал, інтуїтивний канал, установки, що сприяють емпатії, ідентифікація, проникливість у невербальні сигнали.

3. Методика «Моральні дилеми» Л. Кольберга (див. Додаток И) дозволяє з'ясувати, чи має альтруїстична поведінка моральне підґрунтя (високий рівень морального розвитку), чи є результатом зовнішнього тиску чи емоційної компенсації. Для дослідження обрано дві класичні дилеми: «Дилема Хайнца» - чоловік повинен вирішити, чи порушити закон, щоб врятувати життя дружини; «Дилема Джо» - підліток має обрати між власними цінностями й лояльністю до батька. Відповіді аналізуються не за «правильністю», а за моральною логікою, якою вони керуються: якщо аргументація спирається на страх покарання або винагороду - це передконвенційний рівень, якщо на бажання відповідати соціальним нормам - конвенційний, якщо на внутрішні принципи справедливості, гідності, добра -постконвенційний.

4. Методика «Шкала самооцінки» М. Розенберга (див. Додаток Ж) допомагає перевірити: чи є прояви альтруїзму наслідком внутрішньої впевненості (висока самооцінка) або, навпаки, компенсаторною поведінкою при невпевненості чи почутті провини. Вона складається з 10 тверджень, які описують різні аспекти ставлення людини до себе, наприклад: «Я відчуваю, що я гідна людина», «Іноді я вважаю, що не маю чим пишатися». Респондент оцінює ступінь згоди з кожним твердженням за шкалою (від «повністю погоджуюсь» до «повністю не погоджуюсь»).

5. Методика «Діагностика особистісної установки альтруїзму» М.П.Фетіскін, В.В.Козлов, Г.М.Мануйлов (див. Додаток З)для кількісного вимірювання рівня альтруїстичної спрямованості. Опитувальник містить 20 тверджень респондент відповідає «так/ні». Отримані результати підсумовуються, і за сумарним результатом визначаються три рівні: високий рівень альтруїзму (16-20 балів) - виражена установка.; середній рівень (10-15

балів) - ситуативний альтруїзм; низький рівень (0-9 балів) - егоцентрична позиція.

Психодіагностичне обстеження проводилося у груповому форматі в умовах навчального процесу з дотриманням стандартних інструкцій до кожної методики.

Висновки до розділу 2

У другому розділі роботи представлено організаційно-методологічні засади емпіричного дослідження психологічних чинників прояву альтруїстичної поведінки у молоді. Дослідження проведено на базі Ярмолинецького ліцею №1 імені Сергія Слободяна. Вибірку склали 67 учнів 9-11 класів віком 14-17 років із практично рівномірним гендерним розподілом. У процесі дослідження було забезпечено дотримання етичних стандартів - добровільність участі, інформовану згоду, анонімність та конфіденційність отриманих результатів.

Залежною змінною визначено рівень особистісної установки альтруїзму, незалежними - емпатія, ціннісні орієнтації, рівень морального розвитку та самооцінка. Для реалізації поставленої мети застосовано комплекс стандартизованих психодіагностичних методик: методику «Ціннісні орієнтації» Рокича, методику діагностики емпатійних здібностей Бойка, моральні дилеми Кольберга, шкалу самооцінки Розенберга та методика «Діагностика особистісної установки альтруїзму» М.П.Фетіскін, В.В.Козлов, Г.М.Мануйлов.

Обробка результатів здійснювалася із застосуванням методів описової статистики та кореляційного аналізу з використанням програмного забезпечення Microsoft Excel. Обраний діагностичний інструментарій та організація дослідження забезпечують достатню надійність і валідність отриманих емпіричних даних, що створює методичне підґрунтя для

подальшого аналізу взаємозв’язків між рівнем альтруїзму та його психологічними чинниками.

РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ЧИННИКІВ ПРОЯВУ АЛЬТРУЇСТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ У МОЛОДІ

3.1. Аналіз наявного рівня альтруїзму у молоді

У межах емпіричного дослідження було проаналізовано рівень альтруїстичної альтруїзму сучасної молоді за допомогою методики «Діагностика особистісної установки альтруїзму» М.П.Фетіскін, В.В.Козлов, Г.М.Мануйлов. Метою аналізу було визначення загального рівня прояву альтруїстичних тенденцій у досліджуваній вибірці та перевірка висунутої гіпотези про те, що для сучасної молоді характерний низький рівень прояву альтруїзму. Результати обробки емпіричних даних подано в рисунку 3.1

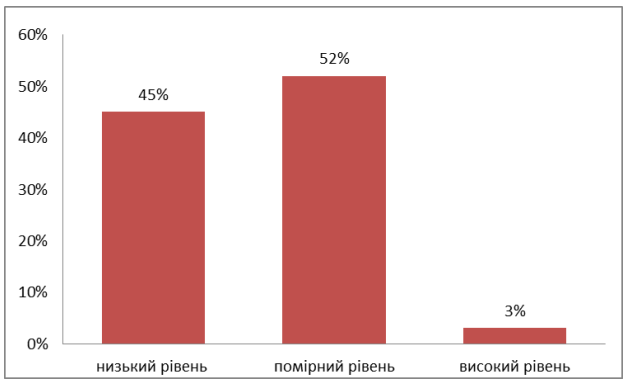

Рис.3.1-Відсоткові значення рівня прояву альтруїзму серед молоді

Отримані статистичні показники свідчать про те, що загальний рівень альтруїстичної спрямованості у досліджуваній вибірці знаходиться на межі між низьким та помірним рівнями. Альтруїзм у групі характеризується варіативністю. Учасники демонструють різні рівні готовності до альтруїстичної поведінки - від виражено егоцентричних орієнтацій до розвинених установок на допомогу іншим. Така неоднорідність результатів свідчить про те, що альтруїзм у молодіжному середовищі не є стабільною характеристикою, а формується під впливом індивідуальних психологічних особливостей, життєвого досвіду та соціального середовища.

Найбільш поширеним серед досліджуваних виявився помірний рівень альтруїстичної спрямованості - 35 осіб. Це свідчить про те, що допомога іншим у значної частини молоді проявляється переважно у конкретних обставинах, існує емоційна залученість у ситуацію. Така тенденція вказує на те, що альтруїстична поведінка у вибірці ще не набула характеру стійкої особистісної установки, а радше виступає як реакція на певні соціальні чи емоційні стимули.

Досить вагомою є частка респондентів, для яких характерний низький рівень альтруїзму - 30 осіб. Для цієї групи учасників більш властивими є орієнтації на власні інтереси, прагнення до особистої вигоди або байдужість до проблем інших людей. Це може проявлятися у небажанні витрачати власний час чи ресурси на допомогу іншим, уникненні відповідальності за спільні результати діяльності або недостатній чутливості до потреб оточуючих. Наявність значної кількості таких результатів може відображати особливості сучасного соціального контексту, в якому індивідуальні досягнення, самореалізація та конкуренція часто набувають більшої значущості, ніж цінності взаємодопомоги.

Особливої уваги набуває тенденція, того що високий рівень альтруїзму серед досліджуваних трапляється лише у двох респондентів. Лише незначна частина молоді демонструє стабільну установку на безкорисливу допомогу, готовність діяти в інтересах інших навіть у складних або особистісно затратних ситуаціях. Особи з таким рівнем альтруїзму, як правило, характеризуються більш розвиненою емпатійністю, внутрішньою моральною мотивацією та гуманістичними цінностями. Проте їх незначна кількість у вибірці свідчить про те, що подібна спрямованість поки що не є домінуючою характеристикою для сучасної молоді.

Загалом отримані результати дозволяють припустити, що у молоді переважає помірний, ситуативний альтруїзм, тоді як стабільні та глибоко

сформовані альтруїстичні установки зустрічаються значно рідше. Це може свідчити про те, що альтруїстичні мотиви перебувають на етапі формування.

Отримані результати свідчать, що висунута гіпотеза підтверджується лише частково. Частина молоді демонструє низький рівень альтруїзму, що вказує на недостатню сформованість альтруїстичних установок, водночас у більшості респондентів виявлено помірний рівень альтруїзму, який свідчить про наявність потенціалу для розвитку альтруїстичної поведінки за сприятливих соціально-психологічних умов.

3.2. Аналіз результатів дослідження психологічних чинників альтруїзму

У процесі емпіричного дослідження було здійснено комплексний аналіз психологічних чинників альтруїстичної спрямованості особистості. Зокрема, досліджувався взаємозв’язок рівня альтруїзму з такими характеристиками, як емпатія, самооцінка, ціннісні орієнтації та рівень морального розвитку. Для статистичної перевірки гіпотез використовувалися кореляційний аналіз коефіцієнт Пірсона, ранговий коефіцієнт Спірмена, рангово-бісеріальний коєфіцієнт кореляції.

У межах емпіричного дослідження важливим етапом стало вивчення емоційного компонента альтруїстичної поведінки, зокрема рівня розвитку емпатійних здібностей сучасної молоді. Для цього застосовано методику «Діагностика рівня емпатійних здібностей» В. В. Бойко. Результати засвідчили домінування середнього рівня емпатії, що свідчить про наявність базових здібностей до розуміння емоцій інших і співпереживання, однак їх прояв має ситуативний характер. Частка респондентів із низьким рівнем емпатії становить 31%, що вказує на труднощі у сфері емоційного розуміння та міжособистісної взаємодії. Високий рівень емпатії виявлено лише у 3% досліджуваних, що свідчить про низьку поширеність глибоких емпатійних здібностей (див. рис. 3.2).

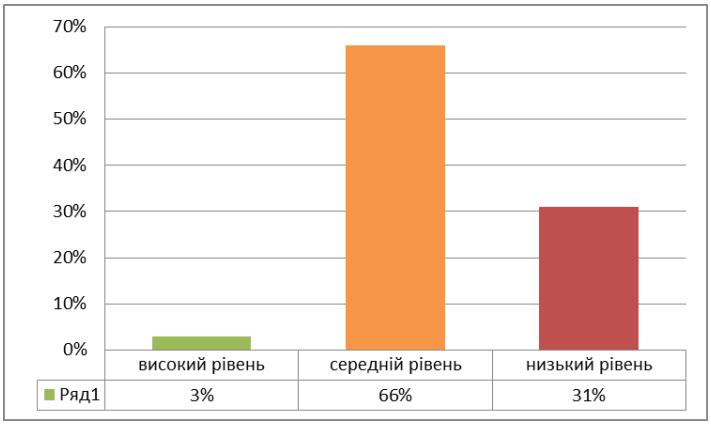

Рисунок 3.2- Розподіл респондентів за рівнем емпатії

Аналіз взаємозв'язку між рівнем емпатії та альтруїзмом показав наявність статистично значущого позитивного зв'язку. Отримане значення коефіцієнта кореляції Пірсона (r = 0,33) перевищує критичні значення для рівнів значущості $p \leq 0,05$ та $p \leq 0,01$, що свідчить про достовірність виявленої залежності. Характер зв'язку є достовірним, тому можна сказати що зі зростанням рівня емпатії підвищується і рівень альтруїзму. Респонденти, які здатні до емоційного співпереживання та більш схильні до надання допомоги, підтримки і проявів альтруїстичної поведінки. Отриманий результат узгоджується з теоретичним аналізом.

Наступним етапом було дослідження самооцінки за методикою М. Розенберга. Встановлено домінування середнього (адекватного) рівня самооцінки, що свідчить про реалістичне самосприйняття та сформовану здатність до саморефлексії. Високий рівень самооцінки виявлено у 3% респондентів, низький - у 10%, що супроводжується невпевненістю та залежністю від зовнішніх оцінок (див.рис.3.3).

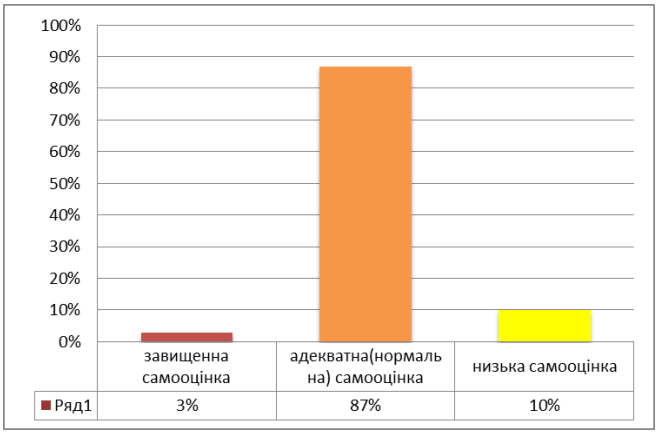

Рисунок 3.3- Розподіл учасників за рівнем самооцінки

Дослідження взаємозв'язку між рівнем самооцінки та альтруїстичною спрямованістю також має статистично значущий позитивний зв'язок. Значення коефіцієнта кореляції Пірсона становило r = 0,39, що перевищує критичні показники для рівнів значущості $p \leq 0{,}05$ та $p \leq 0{,}01$. Це свідчить про достовірність отриманого результату та дозволяє говорити про наявність позитивного взаємозв'язку між досліджуваними змінними. Зі зростанням рівня самооцінки підвищується і схильність до альтруїстичної поведінки. Особи, які характеризуються адекватним ставленням до себе, частіше демонструють готовність до допомоги іншим. Ймовірно, це пов'язано з тим, що сформована адекватна або висока самооцінка забезпечує психологічну стабільність, впевненість у власних можливостях і відкритість до соціальної взаємодії. Отже, гіпотеза щодо наявності зв'язку між самооцінкою та альтруїзмом також підтвердилася.

Аналіз ціннісних орієнтацій за методикою М. Рокича показав, що серед термінальних цінностей домінують здоров'я, любов, дружба та матеріальне благополуччя. Натомість цінність «щастя інших» займає низькі позиції, що свідчить про обмежену орієнтацію на гуманістичні аспекти. Серед інструментальних цінностей провідними є незалежність, відповідальність і самоконтроль, тоді як чуйність і терпимість мають нижчий ранг.

Емпіричне дослідження взаємозв'язку між рівнем альтруїзму та ціннісними орієнтаціями особистості здійснювався за допомогою рангового

коефіцієнта кореляції Спірмена. Результати дослідження показали відсутність статистично значущих зв'язків між рівнем альтруїзму та окремими термінальними й інструментальними цінностями, $p > 0,05$. Водночас було виявлено низку слабких тенденцій (див. Додаток Г). Зокрема, серед термінальних цінностей відносно позитивні коефіцієнти кореляції спостерігаються між альтруїзмом і такими цінностями, як здоров'я , щасливе сімейне життя , розвиток та життєва мудрість. Це може свідчити про певну тенденцію до поєднання альтруїстичної поведінки з орієнтацією на гармонійний спосіб життя, особистісне зростання та стабільність міжособистісних відносин. Водночас слабкі негативні зв'язки спостерігаються між рівнем альтруїзму та такими цінностями, як розваги , щастя інших, творчість Проте ці коефіцієнти є дуже низькими та статистично незначущими.

Аналогічна ситуація спостерігається і щодо інструментальних цінностей, найбільш позитивні коефіцієнти кореляції зафіксовано між альтруїзмом і такими якостями, як самоконтроль, сміливість у відстоюванні власної думки, освіченість та тверда воля. Це може свідчити про певну тенденцію до поєднання альтруїстичної поведінки з внутрішньою саморегуляцією та особистісною зрілістю. Негативні тенденції спостерігаються щодо таких цінностей, як чесність, чуйність, незалежність та старанність, однак ці зв'язки також не досягають статистичної значущості. Тож, гіпотеза про існування зв'язку між альтруїзмом і ціннісними орієнтаціями в межах даної вибірки не підтвердилася. Це може пояснюватися тим, що формування альтруїстичної поведінки визначається комплексом психологічних чинників, серед яких цінності взаємодіють з емоційними, мотиваційними та соціальними компонентами особистості.

Рівень морального розвитку досліджувався за методикою Л. Кольберга. Домінує конвенційний рівень, що характеризується орієнтацією на соціальні норми та схвалення. Постконвенційний рівень виявлено у 9% респондентів і

пов’язаний з автономними моральними принципами, а доконверційний наявний лише у 4% досліджуваних.

Рисунок 3.4 -Відсотковий розподіл респондентів за рівнем морального розвитку

Для перевірки зв’язку між рівнем морального розвитку та рівнем альтруїзму було застосовано критерій Краскела-Уолліса (див. Додаток Ґ). У результаті обчислень отримано емпіричне значення H=1,2 при критичному значенні 5,99 ($p \leq 0,05$). Оскільки емпіричне значення є меншим за критичне ($H < 5,99$), статистично значущих відмінностей між групами з різним рівнем морального розвитку не виявлено . Отримані результати свідчать про відсутність статистично значущого впливу рівня морального розвитку на показники альтруїзму у досліджуваній вибірці. Незважаючи на наявність незначної тенденції до підвищення рівня альтруїзму у респондентів із постконвенційним рівнем, ці відмінності не досягають рівня статистичної значущості.

Узагальнюючи результати, можна зробити висновок, що альтруїстична поведінка у молоді формується під впливом комплексу психологічних чинників. Найбільш виражені та статистично підтверджені зв’язки було виявлено між альтруїзмом і такими характеристиками, як емпатія та самооцінка, а зв’язок із ціннісними орієнтаціями виявився статистично незначущим, хоча певні тенденції простежуються. Аналіз морального розвитку показав, що більш високі рівні моральної свідомості пов’язані з

вищими показниками альтруїзму. Отже, висунута гіпотеза підтверджується частково. Емпатія та самооцінка виступають значущими предикторами альтруїзму, тоді як цінності та моральні установки мають опосередкований вплив.

3.3. Психолого-педагогічні рекомендації щодо розвитку альтруїстичної поведінки у молоді

На основі теоретичного аналізу наукових джерел та результатів проведеного емпіричного дослідження було розроблено психолого-педагогічні рекомендації щодо розвитку альтруїстичної поведінки молоді. У процесі дослідження було встановлено, що формування альтруїзму значною мірою пов’язане з такими психологічними характеристиками особистості, як рівень емпатії, самооцінки, морального розвитку. Саме тому основна увага зосереджується на розвитку здатності до співпереживання, формуванні позитивного самосприйняття, розвитку моральної свідомості та створенні умов для прояву альтруїстичної поведінки. Рекомендації розроблено для батьків, педагогів та молоді[23;28;35]. До рекомендацій для батьків можна віднести такі:

1. У сім’ї важливо формувати атмосферу підтримки, довіри та взаємоповаги. Емоційно сприятливий психологічний клімат у родині сприяє формуванню почуття безпеки та відкритості до інших людей. Коли дитина спостерігає взаємодопомогу та турботу між членами родини, вона поступово засвоює такі моделі поведінки і переносить їх у взаємодію з однолітками та іншими людьми.

2. Заохочувати прояви допомоги та турботи про інших. Батьки можуть залучати до спільної діяльності, яка має соціально корисний характер, наприклад допомога молодшим сиблінгам, сусідам, людям похилого віку або участі у благодійних ініціативах. Подібний досвід формує усвідомлення цінності допомоги іншим та розвиває почуття соціальної відповідальності.

3. Підтримувати розвиток емпатії у повсякденному спілкуванні. Для цього корисно обговорювати з молоддю різні життєві ситуації, звертаючи увагу на почуття та переживання інших людей. Під час таких розмов батьки можуть ставити запитання: «Як, на твою думку, почувалася ця людина?» або «Що могло б допомогти їй у цій ситуації?». Це сприяє формуванню здатності розуміти емоційний стан інших.

4. Підтримувати формування адекватної самооцінки. Молоді люди, які відчувають підтримку та прийняття з боку значущих дорослих, частіше демонструють готовність допомагати іншим. Тому важливо звертати увагу не лише на помилки, а й на досягнення, позитивні якості та зусилля молодої людини.

У свою чергу, для педагогів можуть бути корисними такі рекомендації:

1. У процесі навчальної взаємодії варто формувати атмосферу співпраці та взаємодопомоги у колективі. Групові форми роботи, спільні проєкти та завдання, які потребують взаємної підтримки, сприяють розвитку альтруїстичної поведінки та формують у молоді навички конструктивної взаємодії.

2.Доцільно включати у навчальний процес обговорення моральних ситуацій та етичних дилем. Аналіз подібних прикладів допомагає усвідомлювати значення гуманістичних цінностей, відповідальності за інших людей та соціальної значущості альтруїстичних вчинків.

3. Демонструвати власним прикладом гуманістичну модель поведінки. Доброзичливе ставлення, повага до особистості учня, готовність підтримати та допомогти створюють позитивний соціально-психологічний клімат і формують у молоді відповідні поведінкові зразки.

4.Підтримувати та заохочувати участь молоді у соціальних та волонтерських проєктах. Така діяльність дає можливість безпосередньо пережити досвід допомоги іншим людям, що сприяє закріпленню альтруїстичних установок на практиці.

Молоді щодо розвитку альтруїстичної поведінки можна надати такі рекомендації:

1. У повсякденному спілкуванні корисно намагатися зрозуміти, що може відчувати співрозмовник, і як на його стан впливають власні слова та вчинки. Така рефлексія сприяє розвитку емпатії та більш уважного ставлення до оточення.

2. Волонтерство, благодійні акції або допомога людям, які цього потребують, дозволяють не лише зробити внесок у суспільство, але й сприяють особистісному розвитку, формуванню почуття відповідальності та співпереживання.

3. Розвивати навички саморефлексії. Аналіз власних вчинків і мотивів допомагає усвідомлювати, які дії сприяють добробуту інших людей та покращують міжособистісні відносини. Це сприяє формуванню внутрішньої мотивації до альтруїстичної поведінки.

4. Розвивати здатність до емоційної саморегуляції. У складних ситуаціях корисно зробити паузу, зосередитися на диханні або спробувати оцінити ситуацію з різних точок зору. Це допомагає уникнути імпульсивних реакцій та приймати більш виважені рішення.

Розвиток альтруїстичної поведінки молоді потребує системної взаємодії сім’ї, освітнього середовища та самої особистості. Формування емпатії, позитивної самооцінки, моральної свідомості та досвіду реальної допомоги іншим людям створює сприятливі умови для становлення соціально відповідальної та гуманістично орієнтованої особистості.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі було здійснено аналіз та інтерпретацію результатів емпіричного дослідження чинників прояву альтруїстичної поведінки у молоді. Результати дослідження показали, що для більшості респондентів характерний

помірний рівень альтруїзму. Водночас значна частина респондентів демонструє низький рівень альтруїзму, тоді як високий рівень виявлено лише у незначної кількості учасників. Це свідчить про те, що альтруїстична поведінка у молодіжному середовищі переважно має ситуативний характер і ще не завжди виступає як стійка особистісна установка.

Проведений кореляційний аналіз дозволив встановити статистично значущі позитивні взаємозв’язки між рівнем альтруїзму та емпатією, а також між рівнем альтруїзму та самооцінкою. Це свідчить про те, що здатність до співпереживання та позитивне ставлення до себе виступають важливими передумовами формування альтруїстичної поведінки. Було виявлено тенденцію до зростання рівня альтруїзму разом із підвищенням рівня морального розвитку особистості, але значущого зв’язку між альтруїзмом та системою ціннісних орієнтацій виявлено не було, що може свідчити про складний та багатофакторний характер формування альтруїстичної поведінки.

На основі результатів розроблено психолого-педагогічні рекомендації, реалізація може сприяти формуванню гуманістично орієнтованої особистості та підвищенню рівня альтруїстичної поведінки молоді.

ВИСНОВКИ

У процесі виконання роботи було проведено комплексний теоретичний та емпіричний аналіз особливостей прояву альтруїстичної поведінки серед молоді. Теоретичний розділ роботи присвячений вивченню основних наукових підходів до трактування феномену альтруїзму, визначенню його психологічного змісту та ключових характеристик. У результаті аналізу встановлено, що альтруїзм спрямований на безкорисливу підтримку та допомогу іншим людям. Така поведінка ґрунтується на моральних цінностях, здатності до емпатії, співпереживання та орієнтації особистості на благо інших і суспільства загалом. Окрема увага приділена віковим особливостям молоді, оскільки саме цей період характеризується активним формуванням системи ціннісних орієнтацій, моральних переконань і соціальних моделей поведінки, які значною мірою визначають розвиток альтруїстичних тенденцій.

У межах емпіричного дослідження було визначено рівень альтруїзму серед молоді за допомогою методики «Діагностика особистісної установки альтруїзму» М.П.Фетіскін, В.В.Козлов, Г.М.Мануйлов, а також досліджено його взаємозв’язок із рядом психологічних характеристик особистості. Зокрема, для аналізу ціннісних орієнтацій було використано методику М. Рокича «Ціннісні орієнтації», для визначення рівня емпатії - методику «Діагностика емпатійних здібностей» В. Бойка, для оцінки самооцінки - «Шкалу самооцінки» М. Розенберга, а рівень морального розвитку досліджувався за допомогою методики «Моральні дилеми» Л. Кольберга. Отримані результати показали, що для більшості опитаних характерний помірний рівень альтруїзму, що свідчить про наявність певної схильності до проявів альтруїстичної поведінки. Водночас у частини респондентів виявлено низький рівень альтруїзму, що може свідчити про недостатню сформованість відповідних моральних установок та потребу у створенні умов для розвитку гуманістичних цінностей і соціальної відповідальності.

Проведений кореляційний аналіз за коєфіцієнтом кореляції Пірсона дав змогу встановити статистично значущі позитивні взаємозв’язки між рівнем альтруїзму та емпатією, а також між альтруїзмом і самооцінкою. Це дозволяє зробити висновок, що здатність до співпереживання та позитивне ставлення особистості до себе виступають важливими психологічними чинниками формування альтруїстичної поведінки. Крім того, було виявлено тенденцію до підвищення рівня альтруїзму зі зростанням рівня морального розвитку особистості за допомогою рангово-біссеріального коєфіцієнту. Водночас статистично значущого зв’язку між альтруїзмом і системою ціннісних орієнтацій, за допомогою коєфіцієнта кореляції Спірмена, встановлено не було, що свідчить про складність і багатофакторність процесу формування альтруїстичних проявів у молоді.

На основі результатів дослідження розроблено психолого-педагогічні рекомендації, спрямовані на стимулювання розвитку альтруїстичної поведінки серед молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексішина М. В. Соціокультурні засади психологічних складників альтруїзму. Перспективи. Соціально-політичний журнал. 2022. № 1. С. 48-53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Perspekt_2022_1_9 (дата звернення : 03.03.2026)

2. Барчій М. С. Ціннісні орієнтації в структурі спрямованості особистості. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Педагогіка та психологія. 2020. Вип. 1 (11). С. 252-255. URL: http://dspace.msu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/7080 (дата звернення: 10.10.2025)

3. Бех І. Д. Формування у дитини почуття цінності іншої людини. Педагогіка толерантності. 2001. № 2 (16). С. 16–23.

4. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ: Букрек, 2018. 320 с.

5. Бігун Р. В. Альтруїзм та милосердя як цінності та чинники людинолюбства. Гілея: науковий вісник. 2015. Вип. 102. С. 197–201. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2015_102_51 (дата звернення: 03.03.2026)

6. Боришевський М. Й. Духовні цінності особистості як чинник розвитку альтруїзму. 2011. С.147-151.

7. Вінков В. Ю. Психологічні особливості уявлень молоді про життєвий успіх. Ukrainian Psychological Journal. 2018. № 1 (7). С. 17-29.

8. Гуменюк Ю. В. Альтруїзм: духовні та релігійні аспекти. Софія. 2023. № 2. С. 77-81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sophia_2023_2_17 (дата звернення: 03.03.2026)

9. Гуменюк Ю. В. Ефективний альтруїзм у контексті теорії сталого розвитку. Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія. 2024. № 2. С. 79-87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2024_2_17 (дата звернення: 03.03.2026)

10. Гуменюк Ю. В. Благодійність як прояв альтруїзму в умовах гуманітарної кризи в Україні. Politology Bulletin. 2025. Вип. 94. С. 81-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pv_2025_94_8 (дата звернення: 03.03.2026)

11. Деркач В. Л. Альтруїзм як фактор моралі. Політологічний вісник. 2024. Вип. 92. С. 14-24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pv_2024_92_3 (дата звернення: 07.03.2026)

12. Карпенко З. М. Психологія духовності: монографія. Івано-Франківськ: Плай, 2018. 230с.

13. Карпінська П. І. Соціально-філософські витоки поняття альтруїзму О. Конта. Гілея: науковий вісник. 2019. Вип. 142 (2). С. 58-61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_142(2)__11 (дата звернення: 04.03.2026)

14. Калашникова Л. В. Его-альтруїстична спрямованість просоціальної поведінки у контексті діалогічного підходу. С. 106-115.

15. Карамушка М. І. Психологічні особливості розвитку соціально активної молоді: дис. канд. психол. наук. Київ, 2020.

16. Кириченко В. І., Нечерда В. Б. Практики формування просоціальної поведінки підлітків уразливих категорій. Рідна школа. 2019. № 1. С. 38–42.

17. Кириченко В. І., Нечерда В. Б., Єжова О. О. Стан сформованості просоціальної поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти. Педагогіка і психологія. 2018. № 4 (101). С. 37-44.

18. Кравець А. Ю. Біополітична інтерпретація типів політичної поведінки: егоїзм, альтруїзм, агресія. Політикус. 2016. Вип. 4. С. 17-20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/polit_2016_4_6 (дата звернення: 10.02.2026)

19. Лагун М. В. Соціально-психологічні чинники розвитку альтруїстичної спрямованості особистості в кризових умовах життєдіяльності. Український психологічний журнал. 2023. № 1 (19). С. 145–157. URL: https://doi.org/10.17721/upj.2023.1(19) (дата звернення 13.03.2026)

20. Литвинюк К. О. Альтруїзм як антрополого-біологічна детермінанта договірного регулювання відносин. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. Т. 1, № 77. С. 24-30.

21. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. Київ: Видавництво ТОВ "КММ". 2006. 240 с.

22. Мазур Р. І. Альтруїзм як категорія соціальної психології. Наука і суспільство. 2011. № 9. С.37-42.

23. Малиношевський Р. В. Феномен альтруїзму у просторі соціального буття людини. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2013. Вип. 17 (1). С. 448-456. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2013_17(1)__51 (дата звернення: 03.03.2026)

24. Малиношевський Р. В. Особливості формування альтруїзму як соціально значущої якості у молодших підлітків. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2014. Вип. 18 (1). С. 431-439. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2014_18(1)__50 (дата звернення: 03.03.2026)

25. Малиношевський Р. В. Соціально-педагогічні орієнтири виховання альтруїзму. Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2014. № 2. С. 119-124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2014_2_22 (дата звернення: 03.03.2026)

26. Наконечна М. М. Діалогічність просоціальної дії. Психологія діалогу і світ людини. 2016. Т. 6. С. 30-37.

27. Островська К. О. Психологічні особливості педагогів з різним рівнем альтруїзму. Психологічні перспективи. 2015. Вип. 26. С. 232-241. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppst_2015_26_23 (дата звернення: 04.03.2026)

28. Пантюк Т. І., Пантюк Ю. М. Сутність альтруїзму та методи його виховання у дітей та молоді. Наукові записки НПУ ім. М. П. Драгоманова.

2011. Вип. 97. С. 167-171. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzped_2011_97_26 (дата звернення: 03.03.2026)

29. Приманок Л. Л. Теоретичне осмислення сутності альтруїзму як моральної та міждисциплінарної категорії. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2014. Вип. 18 (2). С. 170-178.

30. Проць О. І. Психологічні особливості схильності до альтруїзму в релігійно віруючих осіб. Габітус. 2024. Вип. 57. С. 236-240. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/habit_2024_57_41 (дата звернення: 03.03.2026)

31. Прохоров А. С. Психологічні особливості прояву альтруїзму-егоїзму особистості. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2012. № 6. С. 146–149.

32. Савчин М. В. Духовний розвиток особистості. Київ: Академвидав, 2010.

33. Садикіна А. С. Філософсько-психологічний аналіз поняття «альтруїзм». Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2022. № 81. С. 69–73.

34. Сельє Г. Стрес без дистресу. Журнал неврології ім. Б. М. Маньковського. 2016. Т. 4. № 1. С. 78–89.

35. Стецько І. Підготовка майбутніх учителів-філологів до виховання альтруїзму як пріоритетна умова розвитку педагогічної науки і практики. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2014. № 9 (2). С. 206–213.

36. Стецько І. Психологічні особливості мотивації альтруїстичної поведінки в контексті транзактного аналізу. 2020.

37. Стойко К. Динаміка проблеми альтруїзму як психолого-педагогічної категорії. Освітологічний дискурс. 2018. № 3–4. С. 56–67.

38. Стойко К. Проблема альтруїзму в світовій та українській педагогіці: історичний аспект. Педагогічний дискурс. 2018. Вип. 25. С. 42–49.

39. Труфкіна А. М. Аналіз проблеми альтруїзму у вітчизняній та зарубіжній психології. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. 2011. № 5–6. С. 205–216.

40. Фельдман О. Б. Альтруїзм і гуманізм: до методології розрізнення. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Філософія. 2014. Вип. 49. С. 78–82.

41. Фельдман О. Б. Альтруїзм і людяність у травматичному досвіді людства. Перспективи. 2014. № 3. С. 76–81.

42. Фельдман О. Б. Альтруїзм у суспільствах добробуту, або чи можлива у них благодійність. Вісник ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Філософія. 2014. Вип. 42. С. 40–49.

43. Фельдман О. Б. Альтруїзм як чинник екологічної безпеки людства. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2015. Вип. 60. С. 184–192.

44. Фоміна О. О., Оленцевич Н. В. Альтруїзм і волонтерство: аспекти взаємозв’язку у соціальній поведінці. Український соціум. 2021. № 2. С. 167–182.

45. Черська Ж. Б. Особливості становлення концептів «егоїзм» – «альтруїзм». Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка. 2017. № 7. С. 218–222.

46. Ярмолинецький ліцей №1 імені Сергія Слободяна Ярмолинецької селищної ради Хмельницької області. URL: https://sites.google.com/view/yarmzzso1 (дата звернення: 18.10.2025

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1- Зведені данні респондентів за методиками: «Діагостика особистісної установки альтруїзму» М.П.Фетіскін, В.В.Козлов, Г.М.Мануйлов, «Діагностика рівня емпатійних здібностей» В. Бойко,«Шкала самооцінки» М. Розенберга, «Моральні дилеми» Л. Кольберга

№	Методика " альтруїзм-егоїзм"	Методика Бойко (емпатія)	Методика Розенберга (самооцінка)	дилеми Кольберга (доконверційний-1,конверційний-2, постконверційний-3) (мораль)
1	9	18	16	2
2	8	19	16	2
3	5	20	14	2
4	10	12	18	2
5	13	20	16	2
6	13	18	23	2
7	8	20	18	2
8	12	16	17	2
9	14	18	18	2
10	11	20	15	2
11	7	12	18	2
12	9	18	14	2
13	13	18	17	2
14	9	18	17	2
15	9	15	18	2
16	14	14	18	2
17	12	23	17	2
18	7	21	15	2
19	7	20	17	2
20	11	19	13	2
21	12	8	14	1
22	12	9	19	1
23	11	10	15	2
24	9	11	20	2
25	8	12	21	2
26	13	13	17	2
27	7	14	15	2
28	11	15	20	2
29	9	16	12	2
30	8	17	16	2
31	13	14	17	2
32	10	13	16	2
33	9	15	15	2
34	7	19	19	2
35	8	10	10	2
36	6	19	18	2
37	7	9	15	2
38	15	16	22	2
39	10	13	18	2
40	3	18	18	2
41	10	23	16	3
42	7	13	16	2
43	17	34	27	3
44	18	34	26	3
45	6	16	15	2
46	11	23	21	2
47	13	26	14	3
48	9	16	17	2
49	4	13	20	2
50	7	17	20	2
51	14	18	15	3
52	14	24	21	2
53	7	13	18	2
54	7	16	16	2
55	11	18	24	2
56	10	17	16	2
57	6	25	16	2
58	5	15	10	1
59	10	16	19	3
60	13	19	16	2
61	10	14	20	2
62	8	6	15	2
63	10	14	15	2
64	12	15	16	2
65	10	18	18	2
66	15	19	17	2
67	11	12	21	2

Мінімальне значення	6	10	3
Максимальне значення	34	27	18
Середнє арифметичне	16,8	17,1	9,8
Медіана	16	17	10
Мода	18	16	7
Стандартне відхилення	5	3,4	3,2

Таблиця А.2- Зведені данні респондентів за методикою «Ціннісні орієнтації»М. Рокича, список А-термінальні цінності.

№ учасника	активна діяльність життя	життєва мудрість	здоров'я	цікава робота	краса природи та мистецтва	любов	матеріально забезпечене життя	наявність хороших друзів	суспільне покликання	пізнання	продуктивне життя	розвиток	розваги	свобода	щасливе сімейне життя	щастя інших	творчість	впевненість у собі
1	11	17	9	10	13	12	1	6	18	5	16	3	7	4	2	14	15	8
2	6	5	4	8	17	9	13	15	14	3	12	2	11	1	7	18	16	10
3	4	2	13	12	17	1	3	14	15	11	5	10	6	9	7	18	16	8
4	6	13	3	16	17	5	1	2	12	11	4	8	7	10	9	18	15	14
5	13	1	6	8	18	4	5	17	7	9	10	14	15	3	16	11	12	2
6	18	3	16	4	5	6	7	2	13	8	12	17	11	1	10	15	14	9
7	12	1	6	7	16	4	13	5	17	11	3	14	15	9	8	10	18	2
8	1	2	7	6	9	5	8	4	11	15	18	16	14	17	13	3	10	12
9	17	16	3	7	18	1	4	5	6	2	8	9	10	13	11	14	12	15
10	13	9	1	12	8	3	6	2	9	10	5	17	7	4	11	14	16	15
11	5	1	2	4	6	3	7	10	8	11	9	12	15	13	16	14	18	17
12	8	12	14	16	18	6	1	4	2	3	5	7	9	11	13	15	17	10
13	4	3	2	7	18	6	8	1	5	15	9	10	16	11	12	13	17	14
14	4	11	3	10	18	1	2	9	8	7	16	6	14	15	13	12	17	5
15	5	1	17	3	2	4	8	12	7	11	10	9	18	6	13	14	15	16
16	18	16	6	15	10	17	11	5	3	4	12	1	9	7	14	13	8	2
17	15	3	6	7	16	5	9	8	17	12	2	1	13	11	10	14	18	9
18	8	9	2	16	13	4	6	7	15	12	11	3	14	5	10	17	18	1
19	8	4	1	17	13	3	5	14	15	7	6	9	12	10	11	18	16	2
20	18	1	4	11	17	2	3	10	12	5	13	9	14	7	16	8	15	6
21	13	16	15	14	5	18	12	6	17	7	11	8	2	1	9	4	3	10
22	14	12	3	7	18	2	13	6	8	5	15	12	11	1	4	9	16	10
23	8	9	1	10	7	6	11	17	5	12	13	14	15	3	2	16	18	4
24	12	11	10	13	16	9	3	4	2	5	14	6	7	8	18	17	15	1
25	3	12	7	13	15	2	1	9	10	14	8	16	4	6	11	18	17	5
26	4	6	1	5	7	2	9	3	8	10	12	11	13	15	14	16	18	17
27	11	14	1	4	2	3	5	12	13	15	6	7	17	10	8	18	9	16
28	9	8	1	12	18	3	2	11	16	7	13	6	14	10	4	15	17	5
29	8	9	1	10	18	3	2	5	6	12	13	4	17	11	7	16	15	14
30	9	12	4	10	13	18	3	8	16	11	14	1	5	6	2	15	17	7
31	13	12	8	4	9	14	16	3	7	11	5	6	2	15	1	18	17	10
32	4	1	5	7	8	6	9	11	10	15	14	13	17	3	18	16	12	2
33	10	6	5	7	13	4	3	2	8	9	11	12	14	15	1	18	17	16
34	5	8	6	9	12	4	2	7	10	11	13	14	15	3	1	18	17	12
35	5	4	1	6	7	17	16	2	11	10	9	8	15	13	3	18	14	12
36	11	14	10	13	9	8	4	3	6	15	16	17	7	2	1	5	18	12
37	1	11	7	8	17	10	12	9	13	16	2	4	3	5	15	14	18	6
38	10	9	1	14	2	8	13	3	12	11	4	15	16	5	7	17	18	6
39	1	2	3	5	4	6	8	7	9	11	10	12	14	13	11	15	18	17
40	6	12	7	17	15	8	1	3	13	14	16	4	2	5	9	18	10	11
41	9	10	1	8	5	6	7	2	11	12	15	3	13	4	14	17	18	16
42	4	6	3	2	7	10	1	5	8	9	11	13	12	14	15	17	18	16
43	6	11	5	14	7	1	12	8	17	9	13	2	4	15	3	10	16	18
44	4	7	6	10	8	15	13	3	18	2	17	1	5	9	11	12	16	14
45	9	8	3	5	11	14	4	10	15	6	12	1	13	7	16	17	18	2
46	2	3	16	14	15	1	17	4	6	5	18	8	9	7	10	12	13	11
47	14	17	1	15	16	18	4	5	6	7	13	2	12	11	3	8	10	9
48	6	1	2	15	17	12	13	14	3	7	9	8	10	4	11	16	18	5
49	14	3	2	7	15	4	8	9	10	13	11	1	16	12	6	18	17	5
50	2	11	1	4	3	5	6	12	13	18	14	15	7	8	9	17	16	10
51	16	11	13	5	14	18	15	1	2	9	10	12	6	7	3	8	17	4
52	6	18	7	16	8	1	10	11	12	13	17	14	15	5	2	3	9	4
53	16	6	2	14	17	1	5	7	3	8	13	4	12	9	10	18	15	11
54	3	2	1	11	17	12	8	13	14	7	9	6	10	15	4	18	16	5
55	11	1	13	8	10	2	14	7	16	15	5	6	4	12	3	17	18	9
56	9	17	4	18	16	15	8	5	6	2	7	3	11	10	14	13	12	1
57	15	3	4	11	17	12	6	14	5	9	10	2	16	7	13	18	8	1
58	9	8	7	10	17	11	1	2	6	12	5	13	14	3	15	16	18	4
59	5	17	1	4	18	2	13	3	6	16	14	7	9	8	10	15	12	11
60	12	18	1	4	17	3	5	2	16	6	10	9	11	14	7	13	15	8
61	6	17	5	4	11	9	10	3	14	15	13	16	2	12	1	7	18	8
62	12	13	14	2	15	3	1	4	5	6	7	8	16	9	11	17	18	10
63	13	12	1	11	10	3	4	16	9	17	18	6	5	8	2	15	14	7
64	11	14	1	12	13	3	4	2	17	10	8	6	7	18	5	9	15	16
65	4	17	2	6	16	18	1	3	13	7	8	10	9	12	15	14	5	11
66	4	13	1	15	14	5	10	8	16	11	18	9	12	2	17	3	7	6
67	17	18	2	16	15	1	3	4	14	12	5	6	7	8	13	11	9	10

Таблиця А.3- Зведені данні респондентів за методикою «Ціннісні орієнтації»М. Рокича, список Б-інструментальні цінності.

№ учасників	акуратність	вихованість	високі запити	життєрадісність	старанність	незалежність	непримиренність до недоліків у собі та інших	освіченість	відповідальність	раціоналізм	самоконтроль	сміливість у відстоюванні думки	тверда воля	терпимість	широта поглядів	чесність	ефективність у справах	чуйність
1	3	11	4	16	14	2	9	10	1	8	5	13	17	12	7	6	15	18
2	12	4	16	3	2	13	18	14	5	11	6	10	7	15	17	1	9	8
3	14	12	16	1	13	10	18	9	8	2	17	3	4	15	5	6	7	11
4	8	9	18	7	17	10	12	11	1	2	3	15	16	6	14	5	13	4
5	16	5	14	15	3	1	13	4	8	7	18	9	17	10	6	2	11	12
6	17	9	16	2	15	3	8	12	18	13	14	1	7	6	5	10	11	4
7	12	5	18	13	6	1	17	7	8	2	3	9	10	11	16	14	4	15
8	2	3	4	1	5	11	6	7	8	9	10	13	12	16	14	17	15	18
9	18	17	16	1	15	2	3	4	5	6	8	9	7	11	10	12	13	14
10	4	14	15	12	1	3	7	5	8	9	6	18	2	10	11	13	16	17
11	6	18	9	1	5	10	13	15	3	7	2	4	14	17	12	8	11	16
12	1	3	5	8	7	9	12	11	16	15	18	2	4	6	10	13	14	17
13	6	2	1	4	8	5	7	3	10	9	12	13	11	17	18	14	16	15
14	1	4	2	10	9	11	18	12	3	6	5	7	13	14	15	16	17	8
15	5	1	18	3	2	4	8	12	7	11	10	9	17	6	13	14	15	16
16	7	10	16	18	3	1	14	17	2	12	4	9	6	15	13	5	11	8
17	9	1	18	8	2	10	11	12	3	5	4	14	6	15	17	13	16	7
18	3	4	17	5	1	6	18	14	12	13	11	15	10	7	8	16	2	9
19	14	15	5	17	6	7	18	8	9	10	1	2	3	16	11	12	13	4
20	17	6	8	7	13	14	18	12	1	2	9	15	10	11	3	4	16	5
21	5	2	17	8	9	1	18	6	7	3	4	16	15	10	11	13	14	12
22	1	13	2	3	8	9	12	14	5	4	15	11	7	18	6	10	16	17
23	1	2	18	3	4	8	9	10	12	17	5	11	7	13	6	14	15	18
24	15	7	12	6	13	14	17	4	12	2	16	1	3	9	8	10	5	11
25	12	9	1	10	11	5	13	16	3	17	8	6	7	18	4	2	14	15
26	7	17	1	10	2	11	3	12	13	14	4	6	8	5	9	15	16	18
27	9	2	10	12	3	8	15	1	16	4	11	17	18	14	5	6	7	13
28	9	4	17	3	2	15	18	5	1	8	7	16	10	13	11	6	14	12
29	15	3	18	4	16	5	17	12	1	6	2	7	8	9	14	13	10	11
30	11	6	1	14	2	15	12	13	10	16	3	9	4	8	7	17	4	5
31	4	5	11	8	9	7	10	18	2	14	12	15	1	13	16	3	17	6
32	8	10	12	2	3	1	14	16	18	6	4	7	5	9	11	13	15	17
33	5	6	8	4	9	3	10	2	1	11	13	12	14	15	7	16	17	18
34	5	4	6	17	7	8	13	3	2	1	9	12	10	18	11	16	15	14
35	6	5	18	14	7	4	15	16	3	17	2	12	13	1	11	8	9	10
36	15	9	17	1	14	12	18	2	11	8	3	7	16	6	10	4	13	5
37	4	1	18	2	12	11	10	3	9	8	7	13	14	15	17	6	16	5
38	16	14	13	1	12	3	2	18	11	5	4	10	7	17	6	8	9	15
39	18	15	17	16	14	4	1	5	3	6	2	7	9	8	11	10	12	13
40	1	4	6	8	2	5	7	3	9	11	13	10	12	14	15	18	17	16
41	12	11	3	1	16	2	17	13	15	4	9	14	8	10	7	6	5	18
42	13	5	7	8	6	4	10	3	9	11	12	14	16	15	17	1	2	18
43	9	13	11	7	10	1	5	8	4	2	3	15	12	18	16	14	17	6
44	6	11	13	1	17	3	16	15	2	5	4	8	10	12	18	7	9	14
45	15	16	18	11	12	5	17	10	3	1	13	4	2	8	7	6	9	14
46	12	4	17	13	15	14	16	2	3	1	5	18	6	7	9	8	10	11
47	8	2	9	10	3	11	12	1	4	5	13	16	18	14	15	6	17	7
48	9	10	12	11	6	5	17	2	4	1	7	3	8	13	14	7	15	16
49	2	3	16	1	10	4	15	5	13	11	6	17	18	14	7	8	12	9
50	14	1	13	2	12	3	18	16	11	4	5	6	17	8	16	7	10	9
51	14	7	18	5	2	3	13	17	4	15	6	16	8	9	12	1	11	10
52	15	3	10	1	13	5	9	12	14	16	4	17	18	8	7	2	11	6
53	11	9	10	16	12	13	18	1	15	3	5	4	2	7	8	6	14	17
54	18	1	15	6	7	8	16	2	9	14	10	3	4	12	17	5	11	13
55	3	10	4	15	9	18	6	11	13	12	16	2	1	14	8	5	7	17
56	5	1	14	15	13	12	16	2	17	6	3	11	4	18	7	8	9	10
57	13	7	3	14	12	5	17	2	6	9	10	1	4	16	11	12	8	15
58	9	4	14	3	13	12	5	15	6	9	1	7	10	16	2	17	11	8
59	5	7	18	2	6	1	12	13	8	14	3	9	11	10	17	4	16	15
60	6	5	18	4	10	1	16	14	2	15	3	9	11	12	13	7	15	8
61	16	1	5	6	4	3	18	17	15	2	8	14	7	13	11	12	10	9
62	12	1	15	14	2	3	15	5	6	7	17	18	8	9	10	5	11	16
63	6	5	18	4	10	1	17	14	16	13	2	11	3	12	7	8	15	9
64	14	5	15	18	7	1	16	17	3	4	2	13	12	9	11	6	8	10
65	13	2	1	15	14	16	18	5	4	3	10	8	7	17	9	6	12	11
66	12	13	17	14	3	4	18	5	6	15	7	16	2	11	1	9	10	8
67	2	7	18	6	4	12	1	17	13	3	5	10	11	8	9	14	15	16

Додаток Б

Таблиця Б - Узагальнені відсоткові результати респондентів за методикою «Ціннісні орієнтації» Рокича

ціннісні орієнтації Рокича	Список а		
	Цінність	**Кількість згадувань**	**% від учасників**
	здоров'я	33	50%
	любов	21	32%
	матеріально забезпечене життя	19	29%
	наявність вірних друзів	19	29%
	життєва мудрість	17	26%
	розвиток	15	23%
	щасливе сімейне життя	15	23%
	свобода	12	18%
	впевненість у собі	10	15%
	активне діяльне життя	7	11%
	суспільне покликання	6	9%
	пізнання	5	8%
	розваги	5	8%
	цікава робота	4	6%
	краса природи й мистецтва	3	5%
	продуктивне життя	3	5%
	творчість	2	3%
	щастя інших	2	3%

Список б		
Цінність	**Кількість згадувань**	**% від учасників**
вихованість	22	33%
життєрадісність	21	32%
незалежність	21	32%
відповідальність	17	26%
освіченість	14	21%
раціоналізм	14	21%
акуратність	13	20%
старанність	13	20%
самоконтроль	12	18%
високі запити	10	15%
чесність	10	15%
тверда воля	9	14%
сміливість у відстоюванні власної думки	7	11%
ефективність у справах	4	6%
широта поглядів	3	5%
доброта	1	2%
непримиримість до недоліків	1	2%
непримиримість до недоліків у собі та інших	1	2%
радість	1	2%
сміливість	1	2%
терпимість	1	2%
щирість	1	2%
ідеальність	1	2%

Додаток В

Таблиця В.1-Середні ранги термінальних цінностей у вибірці

№	Термінальна цінність	Середній ранг
1	Здоров'я	5,09
2	Любов	6,82
3	Наявність хороших і вірних друзів	6,87
4	Матеріально забезпечене життя	7
5	Розвиток	8,33
6	Свобода	8,46
7	Активна діяльність життя	8,81
8	Життєва мудрість	8,96
9	Впевненість у собі	8,99
10	Щасливе сімейне життя	9,12
11	Цікава робота	9,63
12	Пізнання	9,79
13	Суспільне покликання	10,37
14	Розваги	10,66
15	Продуктивне життя	10,67
16	Краса природи та мистецтва	12,43
17	Щастя інших	13,93
18	Творчість	14,82

Таблиця В.2-Середні ранги інструментальних цінностей у вибірці

№	Інструментальна цінність	Середній ранг
1	Незалежність	6,75
2	Вихованість	6,79
3	Самоконтроль	7,45
4	Відповідальність	7,61
5	Життєрадісність	7,78
6	Раціоналізм	8,09
7	Старанність	8,27
8	Чесність	9,04
9	Акуратність	9,19
10	Тверда воля	9,24
11	Освіченість	9,28
12	Сміливість у відстоюванні своєї думки	10,13
13	Широта поглядів	10,55
14	Терпимість	11,78
15	Високі запити	11,81
16	Чуйність	11,9
17	Ефективність у справах	11,94
18	Непримиренність до недоліків у собі та інших	12,78

Додаток Г

Таблиця Г.1-Кореляція між рівнем альтруїзму і термінальними цінностями

Цінність	**r_s**	**p**
здоров'я	0,16	0,18
щасливе сімейне життя	0,15	0,24
розвиток	0,14	0,24
життєва мудрість	0,14	0,24
суспільне покликання	0,08	0,51
пізнання	0.08	0,55
розваги	-0,14	0,27
щастя інших	-0,13	0,29
творчість	-0,12	0,32
матеріально забезпечене життя	-0,09	0,46

Таблиця Г.2- Кореляція між рівнем альтруїзму і інструментальними цінностями

Цінність	**r_s**	**p**
самоконтроль	0.11	0.36
сміливість у відстоюванні думки	0.10	0.44
освіченість	0.09	0.47
тверда воля	0.09	0.49
чесність	−0.13	0.29
чуйність	−0.10	0.41
незалежність	−0.09	0.47
старанність	−0.08	0.50

Додаток Ґ

Таблиця Ґ- Результати аналізу за критерієм Краскела-Уоліса

Рівень морального розвитку	Кількість (n)	Середній ранг альтруїзму	Середнє значення альтруїзму
Доконвенційний	3	=30,2	= 8,7
Конвенційний	58	= 33,8	= 10,2
Постконвенційний	6	= 37,5	= 12,3

Додаток Е

Методика « Діагностика рівня емпатійних здібностей» (В. В. Бойко)

Інструкція для учасників дослідження: На зазначені запитання дайте відповідь (+) або (-):

1. Я маю звичку уважно вивчати обличчя і поведінку людей, щоб зрозуміти їхній характер, схильності, здібності.
2. Якщо оточуючі виявляють ознаки нервозності я, зазвичай, залишаюсь спокійним.
3. Я більше довіряю доказам свого розуму, ніж інтуїції.
4. Я вважаю цілком доречним для себе цікавитися домашніми проблемами своїх співробітників.
5. Я можу легко ввійти в довіру до людини, коли в цьому виникає потреба.
6. Зазвичай, я з першої ж зустрічі вгадую «споріднену душу» в новій людині.
7. Я з цікавості, як правило, розпочинаю розмову про життя, роботу, політику з випадковими попутниками у потязі, літаку.
8. Я втрачаю душевну рівновагу, якщо оточуючі чимось пригнічені.
9. Моя інтуїція - надійніший спосіб розуміння оточуючих, ніж знання чи досвід.
10. Виявляти цікавість до внутрішнього світу іншої особистості - нетактовно.
11. Своїми словами я часто ображаю близьких мені людей, не помічаючи цього.
12. Я легко можу уявити себе якоюсь твариною, відчути її звички і стани.
13. Я майже не розмірковую над причинами вчинків людей, які мають до мене безпосереднє відношення.
14. Я рідко приймаю до серця проблеми своїх друзів.

15. Як правило, за кілька днів я відчуваю: щось повинно трапитися з близькою мені людиною, і очікування збуваються. 16. Спілкуючись з діловими партнерами, я зазвичай, намагаюсь уникати розмов про особисте.

17. Іноді рідні дорікають мені за черствість, неувагу до них.

18. Мені легко вдається скопіювати інтонацію, міміку людей, наслідуючи їх.

19. Мій зацікавлений погляд часто бентежить нових партнерів.

20. Чужий сміх, зазвичай, передається і мені.

21. Часто, діючи навмання, я все ж таки знаходжу правильний підхід до людини.

22. Плакати від щастя - дурниця.

23. Я здатен цілком злитися з близькою для мене людиною, ніби розчинитися в ній.

24. Мені рідко зустрічалися люди, яких би я розумів без зайвих слів.

25. Я мимоволі чи з цікавості часто підслуховую розмови сторонніх людей.

26. Я можу залишатися спокійним, навіть якщо всі навколо мене хвилюються.

27. Мені набагато легше підсвідомо відчути сутність людини, ніж зрозуміти її, «розклавши на полички».

28. Я спокійно ставлюся до дрібних неприємностей, які трапляються у когось із членів сім'ї.

29. Мені було б складно щиро і довірливо вести бесіду з настороженою, замкнутою людиною.

30. У мене творча натура - поетична, художня, артистична.

31. Я без особливої цікавості вислуховую сповіді нових знайомих.

32. Я засмучуюсь, якщо бачу людину в сльозах.

33. Моє мислення більше відрізняється конкретністю, строгістю, послідовністю, ніж інтуїцією.

34. Коли друзі починають говорити про свої неприємності, *я* волію перевести розмову на іншу тему.

35. Якщо я бачу, що у когось з рідних погано на душі, то, ж правило, стримуюсь від розпитувань.

36. Мені складно зрозуміти, чому дрібниці можуть так сильно засмучувати людей.

Обробка даних: Підраховується кількість правильних відповідей (відповіді до «ключа») за кожною шкалою, а потім визначається сума оцінка:

1. *Раціональний канал емпатії:* + 1, + 7, -13, + 19, +25, -31;

2. Емоційний канал емпатії: -2, +8, -14, +20, - 26, +32;

3. *Інтуїтивний канал емпатії:* -3, +9, +15, +21, +27, - 33;

4. *Установки, які сприяють емпатії:* +4, -10, -16, -22, -28, -34;

5. *Здатність до емпатії:* + 5, -11, - 17, - 23, -29, -35,

6. *Ідентифікація в емпатії:* +6, +12, +18, - 24, + 30, -36.

Додаток Є

Методика «Ціннісні орієнтації» Рокича

Таблиця Є.1- Термінальні цінності

Список А	№
активна діяльна життя (повнота та емоційна насиченість життя);	
життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом);	
здоров'я (фізичне і психічне);	
цікава робота;	
краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі і в мистецтві);	
любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною);	
матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів);	
наявність хороших і вірних друзів;	
суспільне покликання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі);	
пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальне розвиток);	
продуктивна життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей);	
розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення);	
розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків)	
свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках)	
щасливе сімейне життя	
щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому)	
творчість (можливість творчої діяльності)	
впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч; сумнівів).	

Таблиця Є .2- Інструментальні цінності

Список Б	№
акуратність (охайність), вміння тримати в порядку речі, порядок у справах;	
вихованість (гарні манери);	
високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання);	
життєрадісність (почуття гумору);	
старанність (дисциплінованість);	
незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);	
непримиренність до недоліків у собі та інших;	
освіченість (широта знань, висока загальна культура);	
відповідальність (почуття боргу, уміння тримати своє слово);	
раціоналізм (вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення);	
самоконтроль (стриманість, самодисципліна);	
сміливість у отстаиваниях своєї думки, поглядів;	
тверда воля (вміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами)	
терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки та омани)	
широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички)	
чесність (правдивість, щирість)	
ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі)	
чуйність (дбайливість)	

Обробка й аналіз результатів. Аналізуючи ієрархію цінностей, слід звернути увагу на їхнє угрупування випробуваним у змістовні блоки. Так, наприклад, можна виділити «конкретні» і «абстрактні» цінності, цінності професійної самореалізації й особистого життя тощо. Інструментальні цінності можуть групуватися в етичні, цінності спілкування, цінності справи, індивідуалістичні й конформістські, а також альтруїстичні цінності, цінності самоствердження, прийняття інших і т. д.

Ключ:

Таблиця Є.3- Ключ до методики «Ціннісні орієнтації Рокича»

Система цінностей		Список А Термінальні цінності						Список Б Інструментальні цінності					
1	Особистісні	2а	3а	6а	12а	15а	18а	16	26	46	96	116	166
	Суспільні	1а	5а	8а	13а	14а	16а	66	76	126	146	156	186
	Професійні	4а	7а	9а	10а	Па	17а	36	56	86	106	136	176
	(відображують самореалізацію суб'єкта)												
2	Самоствердження	2а	3а	9а	12а	16а	18а	36	66	86	116	126	166
	Спілкування	1а	5а	6а	8а	13а	15а	16	46	76	146	156	186
	Справи	4а	7а	10а	Па	14а	17а	26	56	96	106	136	176
	(дані корелюють із вектором спрямованості)												
3	Індивідуалістичні	1а	3а	9а	12а	14а	17а	36	66	96	126	136	166
	Конформістські	4а	ба	7а	8а	13а	18а	26	46	56	86	116	176
	Альтруїстичні	2а	5а	10а	11а	15а	16а	16	76	106	146	156	186
	(спрямованість в системі міжособистісних відносин)												

Додаток Ж

Методика «Шкала самооцінки» Розенберга

Інструкція: нижче наведено список тверджень, пов'язаних з Вашим загальним відчуттям щодо себе. Якщо Ви повністю погоджуєтесь, обведіть «ПП». Якщо Ви погоджуєтесь з твердженням, обведіть «П». Якщо Ви не погоджуєтесь, обведіть «нП». Якщо Ви повністю не погоджуєтесь, обведіть «пНП»

Таблиця Ж- Бланк до методики «Шкала самооцінки Розенберга»

1	Загалом, я задоволений (-на) собою.	ПП	П	НП	ПНП
2*	Час від часу, я думаю, що я ні на що не здатний (-а).	ПП	П	НП	ПНП
3	Я відчуваю, що у мене є багато хороших якостей.	ПП	П	НП	ПНП
4	Я можу робити різні речі, як і більшість інших людей.	ПП	П	НП	ПНП
5*	Я відчуваю, що особливо не маю чим пишатися.	ПП	П	НП	ПНП
6*	Іноді я почуваюсь ні на що не здатним (-ою).	ПП	П	НП	ПНП
7	Я відчуваю, що я цінний (-а), принаймні, що я на рівних з іншими.	ПП	П	НП	ПНП
8*	Я хотів (-ла) би мати більше поваги до себе.	ПП	П	НП	ПНП
9*	Загалом, я схильний (-а) думати, що я невдаха.	ПП	П	НП	ПНП
10	Я позитивно ставлюсь до себе.	ПП	П	НП	ПНП

Підрахунок балів: ПП =3 бали, П = 2 бали, НП = 1 бал, ПНП = О балів. Пункти з зірочкою оцінюються навпаки: ПП = 0 балів, П = 1 бал, НП = 2 бали, ПНП = З бали. Додайте бали, отримані по кожному з 10 пунктів. Чим вища сума балів, тим вищою є самооцінка.

Додаток З

Методика «Діагностика особистісної установки альтруїзму» М.П. Фетіскін, В.В. Козлов, Г. М.Мануйлов

Інструкція: відповідайте так якщо ви згодні, або ні якщо не згодні

1 Люди часто кажуть вам, що ви думаєте більше про інших, ніж про себе?

2 Чи легше вам попросити інших людей, ніж для себе?

3 Важко вам відмовити людям, коли вони просять у вас що -небудь?

4 Ви часто намагаєтесь надавати людям послугу, якщо у них виникають проблеми чи проблеми?

5 Для себе ви робите щось із великим задоволенням, ніж для інших?

6 Ви прагнете зробити якомога більше для інших людей?

7 Ви переконані, що найбільша цінність у житті - жити для інших людей?

8 Чи важко вам змусити себе робити щось для інших?

9 Ваша відмінна особливість - це самовідданість?

10 Ви впевнені, що турбота про інших часто йде на шкоду собі?

11 Чи засуджуєте ви людей, які не знають, як піклуватися про себе?

12 Ви часто просите людей зробити щось із егоїстичних мотивів?

13 Ваша відмінна особливість - це бажання допомогти іншим людям?

14 Ви вважаєте, що спочатку людина повинна подумати про себе, а потім про інших?

15 Ви зазвичай приділяєте багато часу своїй особі?

16 Ви переконані, що вам не потрібно сильно напружуватись для інших?

17 Для себе зазвичай не вистачає сили чи часу?

18 Вільний час Ви використовуєте лише для своїх захоплень?

19 Чи можете ви назвати себе егоїстом?

20 Ви можете докласти максимальних зусиль лише для хорошої винагороди

По 1 балу за відповідь «так». 1,2,3,4,6,7,9,13,17,

По 1 балу за відповідь «ні» 5,8,10,11,12,14,15,16,18,19,20

Результат, що становить 15 балів та більше, свідчить про високий рівень альтруїзму; від 8 до 14 балів – діапазон помірної рівня альтруїзму; результат, що становить 7 балів і менше, притаманний, як правило, особам з низьким рівнем альтруїзму.

Додаток И

Дилеми Кольберга

Інструкція: *Уважно прочитайте (прослухайте) дві гіпотетичних дилеми і дайте відповідь на запропоновані питання. Ні одна дилема не містить абсолютно правильного, бездоганного рішення - будь-який варіант має свої плюси і мінуси. Зверніть пильну увагу на обґрунтування переваги вашої відповіді*.

ДИЛЕМА 1. Хайнц заліз в аптеку. Він вкрав ліки і дав його дружині. На наступний день в газетах з'явилося повідомлення про грабіж. Офіцер поліції м-р Браун, який знав Хайнца, прочитав повідомлення. Він згадав, що бачив, як Хайнц втік від аптеки, і зрозумів, що це зробив Хайнц. Поліцейський вагався, чи повинен він повідомити про це.

1. Повинен офіцер Браун повідомити про те, що крадіжку скоїв Хайнц? Чому так чи ні?_____

2. Припустимо, що офіцер Браун близький друг Хайнца. Чи повинен він тоді подати рапорт про нього? Чому так чи ні? _____

Продовження: Офіцер Браун повідомив про Хайнце. Хайнц був заарештований і постав перед судом. Були обрані присяжні. Робота присяжних - визначити винен чи ні людина у скоєнні злочину. Присяжні визнають Хайнца винним. Справа судді - винести вирок.

3. Чи повинен суддя дати Хайнцу певне покарання або звільнити його? Чому це є найкращим? _____

4. З позиції суспільства, повинні люди, які порушують закон, бути покарані? Чому так чи ні? Як це застосувати до того, що суддя повинен вирішити? _____

5. Хайнц зробив те, що підказувало йому совість, коли він вкрав ліки. Повинен порушник закону бути покараний, якщо він діяв не по

совісті? Чому так чи ні?
_____

6. Що, на вашу думку повинен зробити суддя? Чому?_____

ДИЛЕМА 2. Джо - 14-річний хлопчик, який дуже хотів поїхати в табір. Батько обіцяв йому, що він зможе поїхати, якщо сам заробить для цього гроші. Джо старанно працював і зібрав 40 доларів, необхідних для поїздки в табір, і ще трохи більше. Але якраз перед поїздкою батько змінив своє рішення. Деякі його друзі вирішили поїхати на рибалку, а в батька не вистачало грошей. Він сказав Джо, щоб той дав йому накопичені гроші. Джо не хотів відмовлятися від поїздки в табір і збирався відмовити батькові.

1. Чи має батько право вмовляти Джо віддати йому гроші? Чому так чи ні? _____

2. Чи означає віддача грошей, що син хороший? Чому?
_____

3. Є важливим у цій ситуації той факт, що Джо сам заробив гроші? Чому? _____

4. Батько обіцяв Джо, що він зміг би поїхати в табір, якби він сам заробив гроші. Є обіцянка батька найважливішою річчю в цій ситуації? Чому?
_____

5. Взагалі, чому обіцянку повинно бути виконано?
_____

6. Важливо стримати обіцянку комусь, кого ви добре знаєте і тому кого ймовірно не побачите знову? Чому?
_____

7. Про що мав би дбати батько у своєму ставленні до сина? Чому це важливо?_____

8. Взагалі, що повинно б бути авторитетом батька по відношенню до сина? Чому? _____

9. Про що повинен піклуватися син у своєму ставленні до батька? Чому це найважливіша річ? _____

10. Що ж, на вашу думку, має бути рішенням в цій ситуації? Чому? _____